

Ten geleide

Vier thema's telt dit boek: Opgroeien en opvoeden, Onderwijs en educatie, Maatschappelijke ontwikkelingen en beleid, en Werk in uitvoering. Zestig *kanttekeningen* zijn het, zie de titel van het boek. Nevenproducten zijn het van mijn ruim veertigjarige carrière in het Nederlandse en Brusselse hoger onderwijs, bij twee universiteiten en twee hogescholen. Ze zijn na reflectie en met ernst genoteerd, soms relativerend, meestal goedgeluimd. Bedoeld voor deskundigen, voor docenten en gevorderde studenten en voor geïnteresseerde buitenstaanders.

Mijn carrière werd voorafgegaan door acht jaar studeren. In mijn theologie-studie (voor de MO A, de Middelbare Onderwijsakte A; ik heb nog even voor de klas gestaan) ten tijde van de secularisatie in de tweede helft van de jaren 60 maakte ik kennis met de binnenkant van dat vak, waaronder de dogmatiek en de kerkengeschiedenis, samen met de filosofie en de zedenleer, en voorzichtig met de godsdienstsociologie van Max Weber die zichzelf had getypeerd als *religiös unmusikalisches*. En met dat toen nog niet vertaalde en amper te begrijpen megawerk van de nagenoeg blinde filosoof Hans Vaihinger (1852-1933), *Die Philosophie des Als Ob* (eerste versie 1911; ondertitel: 'Systeem van de theoretische, praktische en religieuze ficties van de mensheid op grond van een idealistisch positivisme. Met een aanhangsel over Kant en Nietzsche'). Ger Groot noteerde bij het verschijnen van een Nederlandse vertaling (en inkorting) van dat Alsof-boek van de Darwin-, Kant- en Schopenhauer-bewonderaar Vaihinger, in 2013: 'De werkelijkheid bestaat alleen uit afzonderlijke, observeerbare zaken en gevallen. Maar zonder fictionele ideeën kunnen wij denken noch (voort)leven.'

Misschien ging ik om die dubbele reden in 1969, in de groei en bloei van de verzorgingsstaat, aan de Universiteit van Amsterdam dat fascinerende en niet zelden rebelse vak (toegeëigend door de protestgeneratie: 'Maatschappijverandering!') andragologie studeren. Vijf takken van de psychologie, sociologie, methodologie, filosofie, en dan vooral de Kritische Theorie (de Frankfurter Schule, Jürgen Habermas), een aantal bijvakken en oriëntaties op sociale interventies via de volwasseneneducatie, maatschappelijke dienstverlening, buurtopbouwwerk, organisatieverandering. Dat multidisciplinaire vak doceerde ik vervolgens twintig

jaar aan de UvA. ‘Multidisciplinariteit’, oftewel de meervoudige benadering van complexe gedrags- en sociale verschijnselen/problemen. Geen eenkennige monowetenschappelijke *covering* van complexe kwesties, of een lauwe mengeling van disciplines, nee: zoek, onderzoek en koester de spanningen ertussen. ‘Zoek de complementariteit’, adviseerde in 1972 Georges Devereux, de Hongaars-Franse etnoloog, psychoanalyticus en grondlegger van de ‘etnopsychiatrie’.

Sociale pedagogiek heb ik 27 jaar onderwezen aan dat aanvankelijk nog ‘Nutsseminarium aan de Universiteit van Amsterdam’ geheten instituut, het Nuts, opgericht in 1919 door Philip Abraham Kohnstamm in de traditie van de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen (1784) en tegenwoordig opgenomen in de Hogeschool van Amsterdam. Met een wat ruimere versie van dat vak, sociale en culturele agogiek, heb ik me dertien jaar als professor ingelaten aan de Vrije Universiteit Brussel.

Telkens gelijktijdige deeltijdse banen waren het – die het mij niet alleen mogelijk maakten om te zien wat er aan de andere kant van die nog altijd scherpe scheidslijnen binnen het hoger onderwijs aan zin en onzin geschiedde. In de nieuwe eeuw oefende het eveneens parttime-lectoraat Opgroeien in de Stad aan de Hogeschool Rotterdam grote aantrekkingskracht op mij uit. Binnen en buiten die hogeschool wisten we met praktijk-, lees: innovatiegericht, onderzoek enige Rotterdamse vorm en inhoud te geven aan het Amerikaanse, multidisciplinaire arrangement *Urban Education*, waaronder de inrichting van steden/wijken/buurtten en ook het grootstedelijk onderwijs- en jeugdbeleid vallen. *Urban Education*, ik had er in de jaren negentig her en der in de VS mee kennisgemaakt, in New York, Boston, Atlanta, Chicago, Houston, Seattle. De Rotterdamse sores in 2000: povere woonwijken op de linker Maasoever, tussen de oorlogen gebouwd voor de havengastarbeiders, tekortschietend onderwijs, afwezige ouders, straatgeweld, en ‘soms problematische soms creatieve superdiversiteit’ in wijken als Afrikaanderwijk in Feijenoord.

‘Multidisciplinariteit’ werd ook in de Maasstad een werkelijkheidsgetrouwe eis aan onderzoekers, docenten, studenten. Rotterdam, waar de verhoudingen tussen problemen, instituties, voorzieningen en uitdagingen altijd schuren. Ons *UrbEd*-programma bleek aantrekkelijk voor *midcareer*-masterstudenten, dertigplussers, deeltijders die gingen meewerken aan tal van onderwijs- en jeugdprojecten in het kader van de verlate ‘wederopbouw’ van Zuid, die vanaf 2011 eindelijk landelijke steun kreeg met het minstens twintigjarige Nationaal Programma Rotterdam-Zuid (NPRZ): ‘Het opleidingsniveau, de arbeidsparticipatie en de woonkwaliteit moeten in 20 jaar stijgen naar het gemiddelde van de vier grote steden in Nederland.’ De Hogeschool Rotterdam doet eraan mee, met praktijkgericht onderwijs en onderzoek. Tientallen studenten, enkele docenten promoveerden. Met hen maakten we jaarlijks goed voorbereide, vergelijkende stu-

diereizen naar verre en nabije grote steden als Antwerpen, Berlijn, Boston, Gent, Helsinki en Kopenhagen.

Pensionado. Wat trok toen mijn volgende belangstelling: stad en platteland? Niet een terughunkering naar mijn jonge jaren in de Gelderse Achterhoek (1946-1958). De aanleiding vormden twee dringende opdrachten die het kabinet-Rutte II (2012-2017; VVD, PvdA) verbond aan de stempels ‘krimpregio’s’ en ‘transities’. Ze liggen in het verlengde van neoliberale beleidsslogans sinds de jaren 80. De CDA’er Ruud Lubbers had zijn eerste kabinet (1982-1986) aangeduid als *no-nonsense*, de sociaaldemocraat Wim Kok schudde in 1995 de ideologische veren af, de ‘participatiesamenleving’ kwam er in 2013. Opdracht 1: van Rutte II kregen negen delen van het platteland de titel ‘krimpregio’s’, waarvan vier ‘topkrimpregio’s’, elf gingen er ‘anticipieerregio’s’ heten. Het zijn brandmerken op de voormalige schatkamers die de naoorlogse wederopbouw en de latere verzorgingsstaat hadden gefaciliteerd. Schatkamers van olie, kolen en gas. Krimp-, topkrimp- en anticipatieregio’s, het zijn titels die vooral de regio’s aan het werk zetten tot Zelfverantwoordelijkheid. Opdracht 2: de ‘transities’ van 2015. Die aanduiding slaat op de decentralisatie en de vermarkting van (en de bezuinigingen tot zo’n 30 procent) landelijke en provinciale voorzieningen – zorg, toeleiding naar de arbeidsmarkt, jeugdhulp – naar bijna vierhonderd gemeenten.

Superprojecten waarover men in de landelijke politiek amper meer spreekt. Die twee actualiteiten, de Krimpregionalisering en de Transities, moeten volstrekt serieus worden genomen – hoe moeizaam ze de eerste jaren ook verlopen. Serieus genomen, door provinciale bestuurders, bedrijven, en zeker ook door het hoger onderwijs en onderzoek.

Vier domeinen die decennialang mijn aandacht kregen. Ze sporen met de thema’s van dit boekwerk: Opgroeien en opvoeden, Onderwijs en educatie, Maatschappelijke ontwikkelingen en beleid, en Werk in uitvoering. Betrekkelijk zelfstandig zijn ze, ze lopen in elkaar over, vandaar de soms onvermijdelijke herhalingen. Een viertal dat niet dwingt tot een leesvolgorde. De teksten zetten soms aan tot twijfel, tot tegenspraak. Die vormen noodzakelijke voorwaarden voor zinnig onderzoek en zeker voor praktijk- en innovatiegericht onderzoek. Het soort onderzoek waarin Belgische en Nederlandse hogescholen sinds de eeuwwisseling zoveel sterker zijn dan de universiteiten, waar men vooral z’n *targets* moet behalen om er te overleven.

Onderzoek kán niet zonder twijfel of tegenspraak. Zie het NAI-model dat enkele hogescholen kennen: Nieuwsgierigheid, Argwaan, Innovatie. De verantwoordelijkheden en de competenties van studenten, docenten, lectoren en van beginnende en gevorderde praktijkwerkers in het onderwijs, in de zorg, bij de toeleiding naar de arbeidsmarkt, op straathoeken in probleemwijken ... al die deskundigheden moeten de quasi-vanzelfsprekende alledaagsheden kraken, het *fake news*, de stemmingmakerij bij verkiezingen en publieke raadplegingen, bij de kwestieuze argumentaties

van zogenaamde beleidsinnovaties en bij de spanningen tussen de excellentieconcurrentie en de meritocratiestrijd die iedereen (leraren, leerlingen, ouders) voert in en om het onderwijs. De kanttekeningen willen de niet zelden overgedetailleerde methodologiehandboeken relativeren die NAI-oproepen uit de weg gaan (en die de gebruikers ervan tot echoënde robots kunnen maken). Na kennisname ervan en van de conclusies in het Nawoord – vraag: wat valt ons op na de eerste twee decennia van deze eeuw? – kan men het echte onderzoek inzetten, nee *voortzetten*.